

УДК 343.148

DOI 10.36919/3041-1149(Print).11.2025.109-115

І. Д. Северин,

аспірант,

Науково-дослідний інститут

приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака

email: lopashchukira@gmail.com

ORCID 0009-0001-2402-300X

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

У статті розглянуто сутність поняття та ознаки висновку експерта в цивільному процесі України. Зокрема, підтверджено, що судова експертиза, матеріальним відображенням результатів якої є висновок експерта, пройшла тривалий історичний шлях від примітивних засобів встановлення фактів про обставини справи до сучасних високотехнологічних методів дослідження доказів, які мають значення для ухвалення судом обґрунтованого та законного рішення. Удосконалення спеціальних наукових знань приводило до підвищення ефективності судової експертизи та поліпшення якості змісту експертного висновку.

З'ясовано, що саме судова експертиза є тим найдосконалішим засобом, який підвищує надійність і доказову силу зібраних у справі доказів та забезпечує встановлення об'єктивної істини в справі.

Установлено, що український законодавець достатньо точно й законодавчо вивірено визначився з поняттям «висновок експерта», яке закріпив у ч. 1 ст. 102 ЦПК України.

Підтверджено, що за результатами експертного дослідження завжди можна скласти декілька варіантів висновків, які за своїм змістом можуть відрізнятися один від одного, що створює для суду певні труднощі для їхнього розуміння. Судам у таких випадках не завжди зрозуміло, який із них є істинним і результати якого, очевидно, можуть бути покладені в основу рішення в справі.

Установлено, що в більшості випадків під висновком експерта розуміють письмовий документ, у якому відображається хід експертного дослідження та отримані результати.

З'ясовано, що майже в кожній праці, де висвітлюються питання судової експертизи, автори дають своє визначення висновку експерта, і зазвичай ці визначення схожі між собою за змістом, але відрізняються формулюваннями.

Підтверджено, що висновок експерта: є одним із засобів доказування; він складається особою, яка володіє спеціальними знаннями; є результатом аналітичної роботи експерта; складається в порядку, передбаченому законом і галузевими нормативно-правовими актами, а його результати оцінюються судом у сукупності з іншими доказами справи.

Ключові слова: визначення, галузі права, доктринальна наука, засіб доказування, експерт, експертний висновок, суд, судова експертиза, сутність поняття, Цивільний процесуальний кодекс України.

Постановка проблеми та її актуальність. Незважаючи на глибокі дослідження проблематики судових експертиз, у доктринальній науці іноді виникають питання, які потребують постійного детального дослідження висновку експерта як одного із надважливих засобів доказування. Це пов'язане насамперед з тим, що спеціальні знання та наука активно розвиваються й удосконалюються, що не може не впливати на формування висновку експерта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика висновку експерта в цивільному процесі є досить важливою темою як для наукових досліджень, так і для судової практики. Серед останніх відомих публікацій на цю тематику варто пригадати статті «Витоки та

історично-правові передумови висновку експерта» («Ірпінський юридичний часопис», 2025), яку підготувала І. Северин, «Використання рецензії на висновок експерта в кримінально-процесуальному доказуванні» (2025), автором якої є І. П. Зіньковський, та «Співвідношення висновку експерта з висновком спеціаліста в кримінальному провадженні» (2023) під редакцією Є. Д. Лук'янчикова, Б. Є. Лук'янчикова та О. Б. Микитенка. Зазначене підкреслює, що інтерес до питань, які стосуються висновку експерта, не втрачає своєї актуальності.

Мета статті полягає в загальнотеоретичному аналізі поняття, сутності та характерних особливостей ознак висновку експерта.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 76 ЦПК України доказами в цивільному процесі є будь-які дані, які підтверджують або спростовують обставини та факти, на які посилаються учасники справи і які мають значення для вирішення справи за сутністю. Ці дані встановлюються такими засобами, як електронні, письмові й речові докази, показання свідків і висновки експертів [1, с. 56]. Як показує дослідження, найбільш переконливим із цих засобів є, безумовно, висновок експерта, оскільки його результати отримані не внаслідок суб'єктивно сформованої думки щодо фактичних обставин справи, а є документальним проявом результатів кропіткого й детального дослідження ймовірних доказів із застосування експертом спеціальних знань, передових технологій і відповідних методик. Такий підхід має важливе значення для ухвалення судом саме обґрунтованого та законного рішення.

Однак, незважаючи на те, що висновку експерта як засобу доказування завжди приділялась підвищена увага багатьма юристами-науковцями, проте ця проблематика до кінця так і залишилась невирішеною. Хоча в процесуальній науці її досліджували як через призму експертології, так і за рахунок наукового емпіризму, проте однозначних відповідей на окремі питання, які часто виникають під час появи нових наукових даних, технічних рішень і засобів, якісного втілення в практику результатів дослідження, так і не отримано [1, с. 51].

Для підтвердження цього варто нагадати зауваження Т. В. Сахнової, яка на підставі проведених нею досліджень, дійшла слушного, на наше переконання, висновку, що за результатами будь-якого експертного дослідження завжди можна скласти декілька варіантів висновків, які за своєю сутністю будуть відрізнятися між собою глибиною й правильністю відповідей на поставлені ініціатором питання, обґрунтованістю та розумінням складених ним висновків, стилем викладення тощо. Проте у більшості випадків судам не завжди зрозуміло, який із наданих висновків експертів є оптимальним або близьким до оптимального, якими критеріями й правилами потрібно користуватися під час визначення цього єдиного оптимального варіанта [2]. А оскільки у вирішенні цього питання в доктринальній науці та на практиці привноситься багато суб'єктивного, то експерт нерідко, будучи заангажованим цим, може скласти сумнівний варіант висновку.

Тож досить переконливим є занепокоєння окремих науковців щодо того, що наразі залишається не до кінця з'ясованим на науковому та законодавчому рівнях відмінність висновку експерта від інших однорідних понять, які застосовують схожі спеціальні знання, що використовуються в цивільному процесі, не повністю з'ясовано визначення доказової сутності певного експертного висновку, а також специфіку оцінювання висновку експерта судом, зокрема в частині проблеми вироблення критеріїв оцінювання допустимості експертних методів та обґрунтованості висновків. Крім того, у доктринальній науці залишилися недостатньо вивченими умови, які забезпечують істинність висновків експерта, що є однією із причин, які породжують експертні помилки [2]. А тому, як слушно зауважувала з цього приводу Т. В. Сахнова, з'ясування цих питань має не лише теоретичне значення, але й пряме практичне, оскільки воно дає змогу розпорядитися висновком експерта як засобом доказування в конкретній цивільній справі, а також уникнути помилок під час призначення та проведення експертизи [2].

Окремі питання порушеної проблематики вже висвітлювалися в працях таких відомих вітчизняних учених, як: Ж. В. Васильєва-Шаламова, А. Р. Воробчак, Н. О. Кіреєва, О. А. Лазебний, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, А. С. Штефан, М. Є. Шумило, М. Г. Щербаковський та інші. Утім більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на позиціях, в яких не враховано суттєві зміни, які сталися після реформування процесуального законодавства в Україні. Тому з огляду на це існує нагальна потреба в науковому переосмисленні цієї проблематики з урахуванням сучасного її праворозуміння [3, с. 4].

А для цього насамперед визначимося з розумінням терміна «поняття», під яким А. І. Богатирьов вважає «...спосіб розуміння абстрактного уявлення про пізнання предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єкта». А «висновок експерта», у нашому розумінні, є саме тією базовою дефініцією, яка використовується в процесі дослідження [4, с. 71].

Отже, з огляду на основні характеристики терміна «поняття», які означив вище А. І. Богатирьов, можемо із впевненістю зазначити, що український законодавець наразі достатньо точно та законодавчо вивірено визначився з поняттям «висновок експерта», формулювання якого закріпив у ч. 1 ст. 102 ЦПК України. Під висновком експерта в цій статті розуміється «докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством» [1, с. 56]. Водночас законодавець деталізує, що предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань і зауважує, що предметом висновку експерта не можуть бути питання права [1, с. 56].

А тому досить влучною в цьому контексті є думка С. В. Васильєва про те, що під час розгляду питань про поняття висновку експерта варто ґрунтуватися на таких положеннях: 1) враховувати особливості прояву у висновку експерта тих вимог, які пред'являються в цивільному процесі до доказу загалом та 2) виділити в процесуальній природі висновку експерта ті ознаки, які властиві тільки цьому виду доказів, зокрема ті, що до них належать, а саме: а) наявність і використання спеціальних знань експерта, які є відповідним елементом висновку експерта; б) проведення експертного дослідження й дача висновку лише за отриманими в них результатами; в) безпосередність висновку експерта як особливого процесуального документа, що має певну структуру та зміст; г) експерт як джерело цього виду доказів і його процесуальне становище, яке закріплено в законі; д) проведення експертизи як єдиний визначений законом спосіб одержання висновку експерта [5, с. 135].

Щоб глибше та ґрунтовніше зрозуміти поняття «висновок експерта», розпочнемо дослідження з того, як трактують це поняття толкові словники української мови.

В «Українській радянській енциклопедії» з філософським ухилом зазначається, що кожна судова експертиза закінчується складанням висновку експерта, в якому експертом викладаються аргументи (лат. *argumentum*), під якими розуміються «істинні судження в письмовому виді, за допомогою яких у процесі логічного доведення встановлюється істинність тези (положення, істинність якого обґрунтовується). Основними видами аргументу є: аксіоми, визначення понять, закони науки, очевидні положення, факти та інше» [6].

В «Енциклопедії судової експертизи» під висновком експерта розуміється «письмовий документ, в якому відображається хід експертного дослідження і його висновки...» [7, с. 19], форма якого в загальних рисах регламентується та складається відповідно до вимог процесуального законодавства України. Зазначене толкування фактично кореспондується із ч. 1 ст. 102 ЦПК України.

Водночас у «Великому толковому словнику (ВТС)» сучасної української мови вказується, що «висновок – це остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів» [8]. Також «Великий толковий словник» під експертним висновком розуміє документ, що містить результат проведеної експертизи [8].

Натомість основний нормативний документ, який регулює питання експертизи, а саме Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ «Про судову експертизу», взагалі не містить визначення поняття «висновок експерта», щоправда, розкриває його зміст і порядок задіяння та використання в судовому процесі [9].

Не містив визначення поняття «висновок експерта» також і Цивільний процесуальний кодекс УРСР у редакції 1963 року. Проте, як і в чинному ЦПК України, доказами в цивільній справі в ньому вважалися будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. І ці дані встановлювалися такими засобами: пояснення сторін і третіх осіб, показання свідків,

письмові доказами, речові докази й висновки експертів. Але водночас той Кодекс зазначав, що висновок експерта повинен містити в собі докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки й обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання (гл. 4, ст. 27, 60) [10].

Виправдовуючи таку позицію авторів Цивільного процесуального кодексу УРСР у редакції 1963 року в цьому аспекті, Ж. В. Васильєва-Шаламова переконливо стверджує, що поняття «висновок експерта» в ЦПК 1963 року законодавець усе ж таки розкрив через термін «засіб доказування» в ст. 60. Проте не до кінця погоджуємося з такою думкою авторки, оскільки вважаємо, що «засіб доказування» є лише процесуальною формою, а не визначенням поняття «висновок експерта» [11].

Більш ширше трактують поняття «висновок експерта» вчені-юристи.

Зокрема, Л. С. Буряк з цього приводу зазначає, що висновок експерта можна визначити як засіб доказування, в якому закріплено особливу інформацію, яку одержують визначеним цивільним процесуальним законом способом від спеціального суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин у визначеній законом процесуальній формі [12]. Розділяючи позицію автора, вважаємо, що, крім того, висновок експерта повинен ґрунтуватися також і на наукових, технічних або/та інших спеціальних знаннях.

Г. М. Пилипенко під висновком експерта розуміє письмове повідомлення про хід і результати проведеного експертом (обізнаною особою) дослідження та його висновки з вирішуваних питань [13].

Вартим уваги є також визначення Ж. В. Васильєвої – Шаламової, яка стверджує, що «висновок експерта можна визначити як письмовий документ, який містить відомості про обставини, що мають значення для справи, які встановлено експертом під час проведення дослідження матеріалів справи із застосуванням спеціальних знань» [2]. Проте, як показують дослідження, правильним було б, якщо б авторка замість «містить відомості про обставини» вказала «містить відомості про докази, які підтверджують або спростовують обставини», тому що предмет дослідження (доказ) не завжди вказує на обставини, під якими розуміють явища, події, факти. А особливо, якщо це стосується цивільного процесу. У цьому аспекті для суду, звичайно, було б ідеально, якщо б предмет досліджень вказував на обставини. Тоді речовий доказ не потрібно було б суду розглядати в сукупності з іншими доказами в справі. Наприклад, експертний висновок за результатами товарознавчої експертизи ніколи не буде вказувати на обставини справи, але виключно декларуватиме вартість спірної речі. Хоча не можна відкидати й випадки, коли експертний висновок може нести в собі й відомості щодо обставин справи. Наприклад, у разі підробки заповіту. У цьому випадку висновок почеркознавчої експертизи в справі якраз і буде містити такі відомості [14, с. 276–280].

На переконання О. Несімко, «висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені в результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, задані судом. Доказова цінність висновків експерта залежить від його логічної форми. Значущість експерта полягає в тому, що в результаті проведення експертизи він надає суду нову інформацію, встановлює факти, відповідно до яких суд робить певні висновки» [15].

Г. К. Жуковська вважає, що висновок експерта – це складений за результатами експертизи документ, у якому відображається хід проведеного дослідження, викладаються висновки, які зробив експерт, та надається їхнє наукове обґрунтування [2].

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, можемо впевнено стверджувати, що висновок експерта: а) є одним із засобів доказування, передбачених Цивільним процесуальним кодексом України; б) складається особою, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких є неможливим дослідження під час проведення судової експертизи; в) містить підсумкові результати аналітичної роботи судового експерта; г) складається у встановленому процесуальним законодавством порядку, а його результати оцінюються судом у сукупності з іншими доказами в справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Суми : ТОВ «ВВП НОТІС», 2022. 256 с.
2. Васильєва-Шаламова Ж. В. Судова експертиза в цивільному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с. URL : <https://scholar.google.com>
3. Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : монографія. Київ : Національна академія управління, 2011. 192 с.
4. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.
5. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 344 с.
6. Українська радянська енциклопедія. URL : <https://leksika.com.ua/13971213/ure/argument>
7. Енциклопедія судової експертизи / за ред. проф. Н. І. Клименко. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2013. 184 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL : <http://slovopedia.org.ua/93/53394/841093.html>
9. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL : <https://zakononline.com.ua/documents/show/140473529131>
11. Васильєва Ж. В. Зміст та структура висновку експерта в цивільному процесі. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 111–115. URL : <http://old.univer.km.ua/visnyk/808.pdf>
12. Буряк Л. С. Правова природа висновку експерта як засобу доказування в цивільному процесі. *Криміналістичний вісник*. Київ. 2014. № 1 (21). С. 75–80.
13. Пилипенко Г. М. Правова природа та доказове значення висновку експерта (обізнаної особи). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6-2, т. 2. С. 126–129. URL : <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-2/33.pdf>
14. Северин І. Д. Особливості висновку експерта як засобу доказування у цивільному процесі. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану, присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права* : збірник тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, м. Ірпінь, 08 жовтня 2025 року. Ірпінь, 2025. 323 с.
15. Несімко О. Особливості висновків, які виносяться експертом. 2017. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2018/jun/13450/73.pdf>

REFERENCES

1. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2022) [Civil Procedure Code of Ukraine]. Sumy : TOV «VVP NOTIS». 256 p. [in Ukrainian].
2. Vasylieva-Shalamova, Zh. V. (2009). Sudova ekspertyza v tsyvilnomu protsesi [Forensic examination in civil proceedings] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. 20 p. URL : <https://scholar.google.com> [in Ukrainian].
3. Khar, I. O. (2011). Kryminalno-pravova okhorona atmosfernoho povitria [Criminal and legal protection of atmospheric air] : monohrafiia. Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia. 192 p. [in Ukrainian].
4. Bohatyrov, A. I. (2019). Antykryminohennyi vplyv na zlochynnist u mistsiakh nesvobody Ukrainy [Anti-criminogenic impact on crime in places of deprivation of liberty in Ukraine] : monohrafiia. Kherson : Vydavnychiy dim «Helvetyka». 432 p. [in Ukrainian].
5. Vasyliiev, S. V. (2013). Tsyvilnyi protses Ukrainy [Civil process in Ukraine] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatur. 344 p. [in Ukrainian].
6. Ukrainska radianska entsyklopediia [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. URL : <https://leksika.com.ua/13971213/ure/argument> [in Ukrainian].

7. Entsyklopediia sudovoi ekspertyzy (2013). [Encyclopedia of Forensic Science] / za red. prof. N. I. Klymenko. Irpin : Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy. 184 p. [in Ukrainian].
8. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. URL : <http://slovopedia.org.ua/93/53394/841093.html> [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine on Forensic Expertise dated February 25, 1994 No. 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
10. Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-IV. URL : <https://zakononline.com.ua/documents/show/140473529131> [in Ukrainian].
11. Vasylieva, Zh. V. (2005). Zmist ta struktura vysnovku eksperta v tsyvilnomu protsesi [Content and structure of an expert opinion in civil proceedings]. URL : <http://old.univer.km.ua/visnyk/808.pdf> [in Ukrainian].
12. Buriak, L. S. (2014). Pravova pryroda vysnovku eksperta yak zasobu dokazuvannia v tsyvilnomu protsesi [The legal nature of an expert opinion as a means of evidence in civil proceedings]. *Kryminalistychnyi visnyk*. Kyiv. № 1 (21), 75–80 [in Ukrainian].
13. Pylypenko, H. M. (2005). Pravova pryroda ta dokazove znachennia vysnovku eksperta (obiznanoi osoby) [Legal nature and evidentiary value of the expert's (knowledgeable person's) opinion]. URL : <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-2/33.pdf> [in Ukrainian].
14. Severyn, I. D. (2025). Osoblyvosti vysnovku eksperta yak zasobu dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi [Peculiarities of an expert's opinion as a means of proof in civil proceedings]. *Zakhyst prav liudyny v Ukraini v umovakh voiennoho stanu, prysviachenoho 30-richchiu Navchalno-naukovoho instytutu prava : zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoho nauково-praktychnoho kruhloho stolu*, m. Irpin, 08 zhovtnia 2025 roku. Irpin, 2025. 323 p. [in Ukrainian].
15. Nesimko, O. (2017). Osoblyvosti vysnovkiv, yaki vynosiatsia ekspertom [Features of the conclusions drawn by the expert]. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2018/jun/13450/73.pdf> [in Ukrainian].

I. D. Severin. CONCEPT, ESSENCE AND CHARACTERISTIC FEATURES OF AN EXPERT OPINION

The article examines the essence of the concept and features of an expert opinion in civil proceedings in Ukraine.

In particular, it confirms that forensic examination, the material reflection of the results of which is an expert opinion, has undergone a long historical path from primitive means of establishing facts about the circumstances of a case to modern high-tech methods of examining evidence that are important for the court to make a reasoned and lawful decision. The improvement of special scientific knowledge has led to an increase in the effectiveness of forensic examination and an improvement in the quality of the content of expert conclusions.

It has been established that forensic examination is the most perfect means of increasing the reliability and probative value of the evidence collected in a case and ensuring the establishment of the objective truth in a case.

It has been established that the Ukrainian legislator has defined the concept of “expert opinion” quite accurately and in a legally verified manner, which is enshrined in Part 1 of Article 102 of the Code of Civil Procedure of Ukraine.

It has been confirmed that, based on the results of an expert examination, it is always possible to draw up several versions of conclusions, which may differ from each other in content, creating certain difficulties for the court in understanding them. In such cases, it is not always clear to the courts which of them is true and which results can obviously be used as the basis for a decision in the case.

It has been established that in most cases, an expert opinion is understood to be a written document reflecting the course of the expert examination and the results obtained.

It has been found that in almost every work dealing with issues of forensic examination, the authors give their own definition of an expert opinion, and, as a rule, these definitions are similar in content but differ in wording.

It has been confirmed that an expert opinion: is one of the means of proof; is prepared by a person with special knowledge; is the result of the expert's analytical work; is prepared in accordance with the procedure provided for by law and industry regulations, and its results are evaluated by the court in conjunction with other evidence in the case.

Keywords: *definition, branches of law, doctrinal science, means of evidence, expert, expert opinion, court, forensic examination, essence of the concept, Civil Procedure Code.*